

סוגיה סז: חמץ שאינו ראוי לאכילה (1)

רקע

למדנו שיש תנאים, אמוראים וראשונים הסוברים שחמץ שאינו משמש לאכילה אינו מוגדר חמץ ואין עוברים עליו בבל יראה ובבל ימצא. מכאן שהגדרת חמץ תלויה ב"שם אוכל", וחמץ שאינו ראוי לאכילה אינו מוגדר כחמץ. סוגייתנו דנה בגדרים של דין זה. שים לב: סוגיה זו חשובה מאוד למעשה, כיוון שהיא מגדירה באלו מוצרים מותר להשתמש בפסח, למרות שיש בהם מרכיבים של "חמץ".

מקורות

- א. מה: "דתניא הפת שעטיפשה חייב לבער... כמה עיסות אחרות"
 "ת"ר הפת שעטיפשה... ואפילו שעה אחת" [יש לסיים פשט גמ' עד המשנה מו].
 כא. "כל שעה שמותר לאכול... ומותר בהנאתו"
 כא: "ומותר בהנאה פשיטא... אפילו לאחר זמנו"
 ב. רש"י כא: ד"ה לא צריכא כו'
 תוס' כא: ד"ה חרכו
 רי"ף יג: יד. באלפס, "ת"ר עריכת העבדנין... מלוגמא שנסרחה אין צריך לבער"
 ר"ן יג: יד. באלפס ד"ה ת"ר, מלוגמא, ה: באלפס ד"ה גמ'
 ריטב"א מה: ד"ה תנו רבנן הפת שעטיפשה
 רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"א ה"ב והשגת הראב"ד
 רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ג ה"א, פ"ד ריש ה"א
 ג. רא"ש פ"ב סי' א, "ומותר בהנאתו פשיטא... ", פ"ג סי' ג-ה
 ריטב"א כא: ד"ה דאמר רבא חרכו קודם זמנו
 תרומת הדשן סי' קכט
 ד. שו"ע סי' תמב סע' ב, ט-י ומשנה ברורה [במיוחד: ס"ק מא-מג]

ריטב"א כא: ד"ה דאמר רבא חרכו קודם זמנו
 דאמר רבא חרכו קודם זמנו מותר בהנאתו ואפילו לאחר זמנו. [כתב הרא"ש ז"ל וכגון שנפסל מלאכול לכלב, דומה דפת שעטיפשה דפ"ק, אבל בענין אחר נראה דלא הוי שרי' וכתב (הרא"ש) [נצ"ל: הרא"ה] ז"ל בשם רבותינו, שהוא הדין דשרי באכילה. והאי דנקט בהנאתו, משום דאין דרך לאוכלו כמות שהוא, אלא בשנותנין ממנו בתבשיל, וכי הא הנאה מקרייא. ומעתה, אותו לחם שמניחין לכותח בשאר ימות השנה, מותר בפסח, כיון דיודע (שנתחכך) [נצ"ל: שנחרך] יפה, או שהוא חרכו, או ישראל מעיד עליו דעד אחד נאמן באיסורין. אבל בכותח של גוי אסור באכילה בפסח, שמא לא חרכו יפה. (וש"מ) [ומ"מ] מותר לקיימו, כיון דלא חזי לאכילה כמות שהוא, והוה ליה כמלוגמא שנסרחה, ומסתמא אין בו מי שאינו מסורך כזית בכדי אכילת פרס.

רי"ט ב"א מה: ד"ה תנו רבנן הפת שעיפשה

תנו רבנן הפת שעיפשה ונפסלה מאכילת אדם והכלב יכול לאוכלה. כתב הרי"ט ז"ל, מדברי רב אלפסי נראה דחייב לבער אפילו נפסלה מאכילת אדם. שכן כתב, הא אם נפסלה מאכילת כלב אינה צריכה שריפה. ולדידה מתניתא תרתי אשמעינן, שהוא חייב לבער ושהוא מותר לטמאה. אבל יש אומר דלא אתי לאשמעינן אלא דין טומאה, אבל אינו חייב לבער (מדין) [מכיון] שנפסלה מאכילת אדם. והא דתניא בתוספתא הקילור ואספליה והרטייה חייב לבער מלוגמא שנסרחה אינו חייב לבער, היינו שנסרחה מאכילת אדם. ואם תמצא לומר שנסרחה מאכילת כלב משמע, דהא מעיקרא נמי לא חזיא למאכל אדם, מוקמי לה שנסרחה אחר זמן איסורא, דכיון דחל עליו שם איסור בעודו מאכל אדם, שוב אינו פקע עד שיפסל מאכילת כלב, דהוי עפרא בעלמא. זו היא שיטת הרא"ה ז"ל. אבל הרי"ט ז"ל כתב דדברי רבינו אלפסי נראה יותר.

תרומת הדשן חלק א (שו"ת) סימן קכט

שאלה: דיו שהוא מבושל בשכר שעורים, ובסממני הדיו כגון טחינת עפצים ויטראו"ל שאנו קורין גליצ"ן שטיי"ן, שרי לכתוב בו בפסח או לאו?

תשובה: יראה דשרי לכתוב בו, וראיה מהא דגרסינן פ' כל שעה וכדרכא. דאמר רבא, חרכו קודם זמנו מותר בהנאה לאחר זמנו, וכתב אשירי והוא שנפסל מלאכול לכלב, כגון פת שעיפשה. ויש שרוצים לומר דאפילו באכילה שרי דעפרא בעלמא הוא, ולא מסתברא; אע"ג דבטלה דעת האוכלו אצל כל אדם, מ"מ כיון דאיהו קאכיל ליה אסור, וכ"כ הרב הברצלונ"י וק"ל ע"כ. וכעין זה כתב הרמב"ם: דבר שנתערב בו חמץ, אע"פ שאינו מאכל אדם כלל, כגון הטריא"ק וכיוצא בהן אע"פ שמותר לקיימו אסור לאוכלו עד לאחר הפסח אע"פ שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא ע"כ.

ונראה דדיו המבושל בסממנים דלעיל, שהן מרים יותר מראש ולענה ודאי נפסל משתיית כלב קודם הפסח, והוי כחרכו קודם זמנו דמותר בהנאה לאחר זמנו. ואע"ג דכתבו תוס' פ' אין מעמידין [פסקי התוס'] ע"ז לדף ל"ג ע"א ד"ה האי בשם ר"י דדיו המבושל בין נסך, למאן דפסק דסתם יינות אסור בהנאה, לא שרי לכתוב (באותו) [באותו] דיו. ואפי' רבינו תם דפסק סתם יינות מותר בהנאה, נכון להחמיר משום דלפעמים נותן הקולמוס בפיו בעוד שיש עליו דיו, והוא נעשה מיינן של נכרים ע"כ. וא"כ לפ"ז יש לנו להחמיר ג"כ בדיו של שכר בפסח מהאי טעמא, דהא מסיק אשירי וכן בשם הרב הברצלונ"י, דאסור באכילה וכן משמע מדברי הרמב"ם דלעיל.

וי"ל דלא צריכין להחמיר בנידון דידן, דנראה דהא דאסרי גאונים דלעיל חמץ שחרכו קודם זמנו באכילה, היינו משום דכיון דמחשבינן ובעי למיכליה לא איפסיל לדידה מאכילת אדם, וכ"ש מאכילת כלב. וכן משמע בפשיטות לשון אשירי לעיל. אבל במה שנותן הקולמוס בפיו כדי להחזיקה, ואגב זה טועם מן הדיו בלא כוונה לא מחשבינן בהא מידי. וק"ל הוא דדיו של יין נסך אסור אפילו בכה"ג בלא מחשבינן, ולמ"ד סתם יינם אסור בהנאה לא שרי אפילו לכתוב בו אפילו אי נימא דאירי ר"י בדיו שנפסל משתיית כלב. בנידון דידן מ"מ לא דמי דהתם היין נסך כבר חל עליו האיסור, בעוד שהיה ראוי לשתייה, ותו לא פקע מיניה איסור שתייתה ואיסור הנאה למאן דאסר בהנאה. ונהי נמי דאפשר דמדאורייתא פקע כה"ג; כדאמרינן פ' בתרא דביצה [דף לח ע"ב] דאמר רב חסדא אפשר לנבילה שתיעשה שחוטה, כלומר שתהא מוסרחת ותהא מותרת מאז כשחיתה, מכל מקום מדרבנן לא פקע.

הגה"ה מ"מ שמעינן מיניה דהא מ"מ דיו המבושל בשכר חשוב נפסל מלאכול לכלב, דאל"כ היה אסור להשהותו, דהא שכר שעורין שעושין באשכנ"ז חמץ גמור הוא, ולא על ידי תערובת וחייבין

עליו כרת, כך כתבו התוספות שנ"ץ בריש פסחים ואשירי פ' אלו עוברין, וגבי חמץ גמור תניא פת תרומה שעטיפשה ועדיין (ראוי) [ראויה] היא לכלב, נשרפת עם הטמאה בפסח, ע"כ. ותדע דהא לא קאמר רבא חרכו לאחר זמנו דמותר בהנאה, אלא דוקא קודם זמנו משום דתו לא חל עליו האיסור, ונידון דידן נמי לא חל עליה האיסור, אבל דיו דיין נסך הוי כחרכו לאחר זמן. ואחד מהגדולים העתיק בשם רא"ם: דיו המבושל בשכר מותר להשהותו בפסח, ע"כ. אין להוכיח מזה לאסור לכתוב בו, מדלא כתב להתיר רק השהה. דרמב"ם דלעיל כתב נמי על הטרייק"א, ואע"ג דמסתמא שרי ליה בהנאה דגרע טפי מפת שעטיפשה, הנראה לע"ד כתבתי.

הסבר הסוגיה

"הפת שעטיפשה חייב לבער מפני שראוי לשוחקה ולחמץ בה כמה עיסות אחרות".

[ברייטא מה:]

"הפת שעטיפשה ונפסלה מלאכול לאדם והכלב יכול לאוכלה מטמאה טומאת אוכלין בכביצה ונשרפת עם הטמאה בפסח, משום ר' נתן אמרו אינה מטמאה".

[ברייטא מה:]

"אמר רבא חרכו קודם זמנו מותר בהנאה אפילו לאחר זמנו".

[גמ' כא:]

שתי הברייטות בסוגייטנו [מה:] ודברי רבא בריש פרק שני [כא:] מגדירים את יסוד דין חמץ שאינו ראוי לאכילה. הברייטא השניה מגדירה בצורה ברורה מאוד, שדין חמץ בפסח ודין טומאת אוכלים זהים. שניהם תלויים "בשם אוכל", ובשניהם הפקעת "שם אוכל" היא רק כשהאוכל נפסל מאכילת כלב, אם האוכל נפסל מאכילת אדם וראוי לכלב, שם אוכל עליו, וחייב בביעור.

הברייטא הראשונה מכניסה גורם נוסף שהוא ייחודי לדין חמץ בפסח, ואין לו מקבילה לענין טומאת אוכלים. פת שעטיפשה חייבת בביעור לא מפני שעדיין שם אוכל עליה, אלא משום שהיא יכולה לחמץ עיסות אחרות.

את היחס בין שתי הברייטות ניתן להבין באחת משתי דרכים, או שהברייטות עוסקות באותו דין, והן מפרשות זו את זו, ומשלימות זו את זו, או שהברייטות עוסקות בשני דינים שונים. שתי הדרכים הללו תלויות בהסבר הלשון "פת שעטיפשה" שבברייטא הראשונה, האם עיפשה ונפסלה מאכילת כלב, או שעטיפשה ונפסלה רק מאכילת אדם.

אם נפרש שהברייטא הראשונה מדברת על פת שעטיפשה מאכילת אדם, נקבל ששתי הברייטות עוסקות באותו דין. הברייטא השניה קובעת שפת שנפסלה מאכילת אדם חייבת בביעור, ופת שנפסלה מאכילת כלב אינה חייבת בביעור, והברייטא הראשונה, מסבירה שפת שנפסלה מאכילת אדם חייבת בביעור כיוון שהיא ראויה לחמץ [=להתפיח] עיסות אחרות.

משמעות פירוש זה, שדין חמץ היה אמור להיות זהה לשאר איסורים, שאין איסור אכילתם כשאינם ראויים לאכילה ["נבלה שאינה ראויה לגר"], אבל בחמץ יש דין מיוחד, שדבר הראוי לחמץ עיסות אחרות אסור באכילה למרות שאינו ראוי לאכילת אדם. כשהפת נפסלה

לאכילת כלב פוקע ממנה "שם אוכל", ולכן אין בה דין חמץ, למרות שהיא עדיין ראויה לחמץ עיסות אחרות.¹

אם נפרש שהברייתא הראשונה מדברת על פת שעופשה מאכילת כלב, נקבל שתי ברייתות סותרות. הברייתא הראשונה מחייבת ביעור אפילו בפת שנפסלה מאכילת כלב, והברייתא השנייה מחייבת ביעור בפת שנפסלה מאכילת אדם בלבד. כדי ליישב סתירה זו חייבים לומר, שהברייתות עוסקות בשני דינים שונים. הברייתא השנייה עוסקת בפת של חמץ, והברייתא הראשונה בפת של שאור. הברייתא השנייה עוסקת בפת חמץ, פת זו אינה ראויה לחמץ עיסות אחרות, ולכן חיוב ביעור שלה תלוי רק ב"שם אוכל", כשהיא אינה ראויה לאכילת כלב פוקע ממנה "שם אוכל", והיא אינה חייבת בביעור. הברייתא הראשונה עוסקת בפת שאור [שאור="שמרים" שמתפחים את העיסה], פת זו ראויה לחמץ עיסות אחרות, ולכן חיוב ביעור שלה אינו תלוי ב"שם אוכל", אלא ביכולת לחמץ. פת זו חייבת בביעור אפילו כשהיא אינה ראויה לכלב.

נחלקו הראשונים בשתי הדרכים הללו. רבינו דוד [ד"ה הפת שעופשה] ור"ן [יג: באלפס ד"ה ת"ר] מפרשים על פי הדרך הראשונה, ולכן כל פת שאינה ראויה לכלב אינה חייבת בביעור.² הראב"ד [הל' חו"מ פ"א ה"ב] מפרש על פי הדרך השנייה, שפת חמץ שאינה ראויה לכלב אינה חייבת בביעור, ופת שאור חייבת בביעור אפילו כשהיא אינה ראויה לכלב. מהרמב"ם משמע שהוא הבין כרבינו דוד ור"ן, שהרי הוא פוסק שאין חיוב לבער פת שעופשה ונפסלה מאכילת כלב, והוא אינו מחלק בין פת חמץ לבין פת שאור.³

על פי שתי הברייתות הללו מפרשים תוס' [כא: ד"ה חרכו] ור"ן [ה: באלפס ד"ה גמ'] את דברי רבא בריש פרק שני [כא:]: "חרכו קודם זמנו מותר בהנאה אפילו לאחר זמנו" - חרץ חמץ חריכה הפוסלת אותו מאכילת כלב לפני זמנו, הרי פקע מהחמץ "שם אוכל", והוא מותר בהנאה, אם חרכו לאחר זמנו, הרי הוא נאסר בהנאה, ואין להנות ממנו אפילו שהוא נפסל מאכילת כלב.

מרש"י משמע שיש לו הבנה אחרת. רש"י [כא: ד"ה לא צריכא] מסביר את דברי רבא: "חרכו באור יפה קודם זמנו שבטל טעמו ומראיתו". משמע שהחמץ לא נפסל מאכילת כלב, ואף על פי כן הוא מותר בהנאה. גם לרא"ה [מצוטט בריטב"א מה: ד"ה תנו רבנן] הסבר אחר לברייתות ולדברי רבא. הרא"ה סובר שדין נפסל מאכילת כלב נאמר בברייתא רק לגבי טומאת אוכלים, אבל חמץ שנפסל מאכילת אדם אין חייב בביעור. לפי"ז נראה להסביר את דברי רבא, שאם נפסל מאכילת אדם לפני זמנו הרי הוא מותר בהנאה לאחר זמנו, אבל אם נפסל מאכילת אדם לאחר זמנו, הרי הוא אסור בהנאה עד שיפסל מאכילת כלב.

¹ כך מפורש במאירי [מה: ד"ה בתוספתא]. עיין במהדיר לרבינו דוד [עמ' קז הע' 11] שיש חולקים על כך.

² על פי הבנה זו מוסיף רבינו דוד, שאם החמץ אינו מחמץ אחרים, איסורו רק כשראו לאכילת אדם.

³ אמנם יכול להיות שלדעתו שתי הברייתות חולקות זו על זו, והוא פסק בברייתא השנייה.

למדנו שלרוב הראשונים חמץ שנפסל מאכילת כלב בפסח אסור בהנאה וחייב בביעור, וחמץ שנפסל מאכילת כלב לפני הפסח אינו חייב בביעור ומותר בהנאה. נחלקו הראשונים האם חמץ זה מותר גם באכילה. הר"ן [ה: באלפס ד"ה גמ'] אומר כיוון שלחמץ אין "שם אוכל" מותר לאוכלו, הרא"ש [פ"ב ס' א] חולק ואוסר אותו באכילה.

פסק הרא"ש חשוב מאוד, לכן נצטטו בתוספת הסבר:

"ומותר בהנאתו פשיטא לא צריכא שחרכו קודם זמנו וכדרבא דאמר רבא חרכו קודם זמנו מותר בהנאתו אף לאחר זמנו. וכגון שנפסל מלאכול לכלב דומיא דפת שעופשה. יש שרוצים לומר לאו דוקא הנאה שהוא הדין נמי אכילה דעפרא בעלמא הוא. ולא מסתבר דאע"פ דבטלה דעת האוכל אצל כל אדם מ"מ כיון דאיהו קאכיל ליה אסור [כיוון שהוא אחשביה כפת הראויה לאכילה - תרומת הדשן]. וכן כתב הרב הברצלוני ז"ל וזה לשונו והני מילי דמותר בהנאה לאחר זמנו אבל באכילה לא. ומהאי טעמא נמי אסור כותח הבבלי כי אכיל ליה דתנן [דף מב] אלו עוברין בפסח כותח הבבלי וכו'.

ויש מי שאומרים המוריים שעושין האידנא שקורין אלמר"י שמשמין בו לחם קלוי [שנפסל מאכילת כלב, אבל כחלק מהאלמר"י הוא ראוי לאכילה] שמותר אחר הפסח [שים לב: אף המתירים, מתירים רק לאחר הפסח] חדא שהחמץ ע"י תערובות שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ועוד שהרי חרכו קודם זמנו ומותר בהנאה אחר זמנו.

ואנן חזינן לרבוותא דאסרין ליה לאחר הפסח. דלא שרי רבי שמעון [המתיר תערובת חמץ לאחר הפסח - גמ' ל.] אלא כגון דעריב שלא בכוונה אבל לערובי ולשהויי לא ומשום שחרכו נמי לא אימור לא חרכו יפה יפה דלא מסיק אדעת' פסח בשעת עשייתו. ועוד לא קאמרין חרכו קודם זמנו מותר באכילתו לאחר זמנו אלא בהנאה קאמר דלאו אורחא דארעא לאכול פת חרוך כל צרכו אבל גבי מוריים דאורחא למיכל הכי אסור [גם אם חרך את הלחם יפה יפה ופסלו מאכילת כלב, האלמר"י חייב בביעור מהתורה. כל ההיתר של פת שחרכה ונפסלה מאכילת כלב מתייחס רק לפת שאינה ראויה לאכילה, אבל אלמר"י ראוי לאכילה, ולכן דין הפת שבתוכו כפת הראויה לאכילה, וחייבים לבערה מן התורה].

הרא"ש מחדש שני חידושים:

א. פת שנפסלה מאכילת כלב מותרת בהנאה בפסח ואסורה באכילה, כיוון שבאכילה הוא מחשיב את הפת כפת הראויה לאכילה.

ב. הגדרת "נפסל מאכילת כלב" אינו תלוי במצב המקורי אלא במצב העכשוי. הנותן פת שאינה ראויה לכלב בתוך תבשיל, והתבשיל ראוי לאכילה, דין הפת כפת הראויה לאכילה, וחייבת בביעור מהתורה.

הרא"ה [בריטב"א כא: ד"ה דאמר רבא] מקל יותר מהיש אומרים שמביא הרא"ש, ולדעתו החורף לחם יפה יפה, ומכניסו לתוך תבשיל, התבשיל מותר באכילה אפילו בפסח.

כמדומני שהרמב"ם חולק על כל הנאמר עד כה. שיטות הראשונים הללו מבוססות על חיבור דינו של רבא ש"חרכו קודם זמנו מותר בהנאה אפילו אחר זמנו", עם הברייתא האומרת שאין חיוב לבער פת שעפשה מאכילת כלב. לפי הבנה זו מתבארים שני דינים:

א. רבא עוסק בחריכה הפוסלת מאכילת כלב.

ב. לפי הבנה זו אין הבדל בין איסור כל יראה וכל ימצא לבין איסור הנאה. חמץ שנפסל מאכילת כלב לפני זמן איסורו, מותר בהנאה ומותר בשהייה. חמץ שנפסל מאכילת כלב לאחר זמן איסורו, אסור בהנאה ואסור בשהייה.

מהרמב"ם משמע שהוא מנתק בין דברי רבא לבין הברייתות:

בפרק ד [ה"א] פוסק הרמב"ם: "הפת עצמה שעפשה ונפסלה מלאכול הכלב ומלוגמא שנסרחה אינו צריך לבער". הרמב"ם עוסק בפת שנפסלה מאכילת כלב, ופוסק שאין בה חובת ביעור. הרמב"ם אינו מתייחס להיתר ליהנות מפת זו, והרמב"ם אינו מחלק בין נפסלה לפני זמנה לנפסלה לאחר זמנה.

בפרק ג [ה"א] פוסק הרמב"ם: "חמץ... אם שרפו קודם שעה ששית הרי זה מותר ליהנות בפחמין שלו בתוך הפסח". הרמב"ם מתיר ליהנות מפחמים של חמץ שנשרף קודם זמן איסורו, ואוסר ליהנות מפחמים של חמץ שנשרף לאחר זמן איסורו.

משמע מפסקי הרמב"ם שנפסל מאכילת כלב אינו מפקיע שם חמץ, אלא רק פוטר מחיוב ביעור. רק שריפת הפת, המשנה את הזהות המקורית של הפת, מפקיעה שם חמץ, ומתירה בהנאה.

סיכום

נחלקו הראשונים בדין חמץ שאינו ראוי לאכילה:

רבינו דוד, ר"ן: חמץ שראוי לאכילת כלב - חייב בביעור ואסור בהנאה.

חמץ שנפסל מאכילת כלב לפני הפסח - אינו חייב בביעור ומותר באכילה ובהנאה.

רא"ש: חמץ שנפסל לפני פסח מאכילת כלב - אינו חייב בביעור, מותר בהנאה ואסור באכילה.

ראב"ד: פת שאור - חייבת בביעור ואסורה בהנאה אפילו כשאינה ראויה לאכילת כלב.

פת חמץ - כשאינה ראויה לאכילת כלב אינה חייבת בביעור.

רמב"ם: פת שנפסלה מאכילת כלב - אינה חייבת בביעור ואסורה בהנאה.

פת שנשרפה לפני הפסח - אינה חייבת בביעור ומותרת בהנאה.

הראשונים נחלקו גם בדין פת שנפסלה מאכילת כלב ונאכלת בתוך תבשיל אחר:

רא"ש: אסור באכילה ובהשהיה.

יש אומרים ברא"ש: אסור באכילה ומותר בהשהיה, וודאי שמותר לאחר הפסח.

רא"ה: מותר באכילה בפסח.

הלכה

השו"ע [סע' תמב סע' ט] פוסק כרוב הראשונים, שפת שהתעפשה או נחרכה קודם זמן איסורה ונפסלה מאכילת כלב, מותר לקיימה בפסח. מבאר המשנה ברורה [סקמ"ג] שמותר גם ליהנות ממנה בפסח, אבל מדרבנן אסור לאוכלה.

השו"ע [סע' י] פוסק את דינו של תרומת הדשן, ש"דיו שהוא מבושל בשכר שעורים מותר לכתוב בו". חידושו של תרומת הדשן הוא, שלמרות שהוא מכניסו לפיו וטועם את טעם השעורים, מותר. מסביר תרומת הדשן, שהרא"ש אוסר אכילת פת שנפסלה מאכילת כלב מדין "אחשביה". כשהוא אוכל את הפת הוא מחשיב את הפת כראויה לאכילה, ולכן פוקע ממנה דין פת שנפסלה מאכילת כלב. כשהוא מכניס את הדיו לתוך פיו הוא אינו מכניסו לאכילה אלא מכניסו כדי להכשירו לכתיבה, לפיכך אין כאן "אחשביה", ומותר.

מסוגיה זו אנו למדים, שמכשירי ניקוי, קוסמטיקה, משחות, סבונים וכד' אם הם אינם ראויים לאכילת כלב אינם זקוקים להכשר לפסח⁴. כך פוסק ר' משה פיינשטיין [אגרות משה או"ח ח"ג סי' סב] המתיר לאדם שיש לו חטטים בראשו להשתמש במשחה שיש בה אלכוהול חמץ.

אולם השדה חמד [ח"ז מערכת חמץ ומצה סי' א אות יט] מביא תשובת מהר"ם שיק [סי' רמב] האוסר על פי המגן אברהם [סי' תסז סק"י] להריח טבק העשוי מחמץ, אף על פי שהחמץ נשרף ואינו ראוי לאכילה. מסביר המהר"ם שיי"ק, שדין פת שנתעפשה נאמר רק בפת שהתקלקלה והיא כעפרא בעלמא, אבל "במידי דעביד לריח ולשאוף אותו, והחמץ שהיה ראוי לאכילה ושתיה תקנו להריח, מחשבתו משוי ליה להאי חמץ, וחשיבותא דריח ושאפה הוי כאילו תקנו לאכילה ושתיה, דלהריח ולשאוף אותו לא נתקלקל החמץ למה שמתקנין אותו זה מחשיבו ומקיים שם החמץ שעליו מה שאין כן בדיו שאין חשיבות החמץ נשאת בו".

המהרי"ק מחלק בין שלושה מצבים שונים בחמץ שאינו ראוי לאכילת כלב:

- א. פת שעפשה - חמץ שהיה ראוי לאכילה והתקלקל. כיוון שהוא התקלקל מיעודו המקורי, הוא מותר בהנאה.
- ב. טבק העשוי חמץ - חמץ שפסלו אותו מאכילה כדי לתקנו למטרה מסויימת. כיוון שחשיבות חמץ עליו, הוא אסור בהנאה, ובשהייה⁵.
- ג. דיו - חמץ שפסלו אותו מאכילה כדי לתקנו למטרה מסויימת. כיוון שאין חשיבות חמץ עליו, הוא מותר בהנאה.

⁴ שמעתי מהרב שבתאי רפפורט שאפטר שייב, בושם ודומיהם ראויים לאכילת אדם.

⁵ המושג "חשיבות חמץ עליו" אינו ברור. אולי כוונתו, שבטבק החמץ המקורי קיים בצורה שאינה ראויה לאכילה, ואילו בדיו נוצר מוצר חדש לגמרי, והחמץ אינו ניכר. לפי הבנה זו השימוש בפסח במשחות וקרמים שיש בהם אלכוהול חמץ, מותר אף לשיטת המהרי"ק.

המהרי"ק עצמו פקפק בסברתו, וכתבה רק כדי להסביר את דברי המגן אברהם. הבית מאיר נס' תסז סע' ח בד"ה תו להגהה, מובא בשדי חמד שם אות ג], דחה סברא זו, והתיר עישון טבק שנעשה לפני הפסח. כותב על כך השדי חמד: "וכבר עמא דבר הכי".